

Ha az ilyen lépések egy szélesebb közeledéshez vezetnek, Kábúsz szultán nyitása Irán felé rendkívül előrelátó lépésnek bizonyulhat. Ugyanakkor nem világos, hogy mennyi közvetlen haszna származik Ománnak egy nukleáris megegyezésből. A jelenlegi Irán elleni szankciók mellett Omán profitál az Egyesült Arab Emirátusokból származó csempészaruk élénk kereskedelméből, amelyeket az ománi Muszandam-félszigeten rakodnak kompokra, hogy a Hormuzi-szoroson át iráni kikötőkbe szállítsák őket. Ha a szankciókat felfüggesztik, ez a kereskedelem szinte egy csapásra megszűnik, de legalábbis drasztikus mértékben visszaesik. Ha pedig több iráni olaj kerül a világpiacon, az az olajárak csökkenéséhez vezet, ami viszont további nyomást gyakorol az ománi költségvetésre.

Ám ha nem lesz nukleáris megállapodás, akkor nem valószínű, hogy az Irán és Omán közötti gázvezeték – ami, tekintettel arra, hogy az ománi tartalékok belátható időn belül kimerülnek, potenciális mentőövként szolgálhat – valaha is megépítik. Ennek ellenére a szultán máris gyűjti a tőkét egy másik nagyszabású beruházáshoz. Hatvanmilliárd dollárból egy finomítóból, konténerkikötőből, szárazdokkból és petrokémiai tranzitsomópontból álló komplexumot kívánnak építeni Duqm-nál, a kietlen partvidék egy hatalmas traktusán háromszáz mérföldre délre Maszkattól. A létesítmény egy tervezett vasúthálózat révén – és egy napon talán majd csővezetéken keresztül is – csatlakozna az Emirátusokhoz, Katarhoz, Kuvaithoz, Bahreinhez és Szaúd-Arábiához, ami végül biztosíthatja az Öböl-államoknak a közvetlen hozzáférést az Indiai-óceánhoz, és lehetőséget jelenthet arra, hogy teljesen megkerüljék a Perzsa-öblöt.

Omán jövője még alig körvonalazódik. Várhatóan erősödni fognak a – gazdasági, demográfiai és politikai – kihívások, amelyekkel az ország szembenéz, de a 2011 óta eltelt időben Kábúsz szultán átvészelte hosszú uralkodásának legnagyobb válságát, és ebben a pillanatban úgy néz ki, hogy a trónja legalább olyan szilárd, mint bármelyik másik uralkodóé a régióban.

(The New York Review of Books)

Maeve Flanagan

Kémek és úriemberek

Ben Macintyre: A Spy Among Friends: Kim Philby and the Great Betrayal (Crown, 2014, 384 oldal) című könyvének bemutatása

Harold Adrian Russell Philby-nek édesapja adta a Kim becenevet Rudyard Kipling azonos című közkedvelt regényének címszereplője után. A névválasztás akaratlanul is találónak bizonyult, hisz Kim Philby-nek, a jövőbeni kettős ügynöknek szintén „két különböző személyisége” volt.

Kim Philby igazi birodalmi gyerek volt. Apja, Hillary St. John Bridger Philby gyarmati tisztviselőként szolgált Indiában. Kim, akit egy helyi dada nevelt, Indiában töltötte kora gyermekkorát. Angliába visszatérve Westminsterben járt iskolába, majd a Cambridge-i Egyetem hallgatója lett. Philby apjának egyik indiai kollégája az a Valentine Vivian volt, aki később az MI6 igazgatóhelyettese lett, és jótállt a fiatal Philby-ért az MI6 kötelékében való szolgálathoz szükséges ellenőrzési folyamat során.

Számtalan könyvet írtak már a cambridge-i kémek témájáról; az öt férfi életét egyénileg és együttesen is többször górcső alá vették. A Burgess, Maclean, Blunt, Philby és – az előzőeknél sokkal kisebb mértékben – a Cairncross név az árulás és a csalás szinonimájává vált. Ben Macintyre sokat ad hozzá ahhoz, amit már tudunk *A Spy Among Friends: Kim Philby and the Great Betrayal (Egy kém barátok közt: Kim Philby és a nagy árulás)* című, Kim Philby életét vizsgáló új könyvével. A könyv rendkívüli olvasmányosságának egyik legfontosabb titka abban rejlik, hogy nem életrajzról van szó. Macintyre a Philby-történet egy új perspektíváját tárja elénk: a sznobizmus és egy adott társadalmi osztályhoz való tartozás egyfajta páncélt hozott létre Philby körül, ami lehetővé tette, hogy évtizedeken át rejtve maradjon és – pusztító hatékonysággal – szovjet kettős ügynökként tevékenykedhessen.

A barátság – az állami iskolákban és egyetemeken kovácsolt, az exkluzív klubokban és a krikett szeretete által fenntartott férfibarátságok – kulcsfontosságú elem. Nicholas Elliot és Kim Philby, a két ígéretes MI6-ügynök barátsága az a prizma, amelyen keresztül Macintyre elmeséli a történetet. Adjunk hozzá egy amerikai angolbarátot a keverékhez, és a későbbiekben a kettős ügynök Philby még több értékes információt adhat majd át Moszkvának...

Philby cambridge-i egyetemista volt az 1930-as években, amikor a faszizmus mozgósította erőit Európában. Sok cambridge-i végzős gondolta úgy, hogy a kommunizmus a leghatékonyabb módja a faszizmussal való szembeszállásnak. Köztük volt Donald Maclean és Guy Burgess is. Azonban ekkoriban Philby legkomolyabb baloldali szerepvállalása még csak arra korlátozódott, hogy belépett a Cambridge-i Egyetem Szocialista Klubjába. 1933-ban Berlinbe utazott, ahol a saját szemével láthatta a nácizmus brutális zsidóellenességét. Meggyőződéses kommunistaként tért vissza Angliába. Mielőtt elhagyta volna Cambridge-et, felkereste Maurice Dobbot, a marxista közgazdászt, és tanácsot kért tőle, hogy hogyan „szentelhetné életét a kommunista ügynek”.

A Dobb-bal való találkozás volt a kezdő lépés azon az úton, ami végül az első szovjet tartóztisztjéhez, az Otto fedőnevű Arnold Deutsch-hoz vezette Philby-t. Dobb kapcsolatai előbb Louis Gibartival, a Komintern párizsi ügynökével hozták össze. Gibarti megadta neki az osztrák illegális kommunista mozgalom néhány aktivistájának címét, és Philby Bécsbe utazott, ahol felkereste Israel és Gizella Kohlman, illetve lányuk, Alice (becenevén Litzi) otthonát. Litzi és Philby egymásba szerettek és összeházasodtak. A lány az illegális kommunista mozgalom aktív tagja volt, és kapcsolatot tartott a szovjet hírszerzéssel is. Amikor Litzi biztonsága érdekében a pár Londonba költözött, a lány egy közvetítón keresztül kapcsolatot teremtett Philby és Deutsch között, és biztosította a férjét, hogy Deutsch meg fogja változtatni az

életét. Nos, igaza volt. Philby el volt ragadtatva. „Bíztam benne, már a kezdetektől fogva – írta később a Deutsch-csal való első találkozásról. – Ez egy csodálatos beszélgetés volt.”

Deutsch volt a szovjet hírszerzés fő toborzója Nagy-Britanniában, és végül ő lett a megeremítője annak a kémszervezetnek, ami később a Cambridge-i Ötök néven vált ismertté. Azt javasolta, hogy Philby válassza az újságírást fedőfoglalkozásként. Megtanította neki a kémesterség alapjait, és azt tanácsolta neki, hogy a látszat kedvéért tegyen úgy, mintha jobboldali politikai nézeteket vallana. Deutsch megkérte Philby-t, hogy készítse egy listát azokról az oxfordi és cambridge-i ismerőseiről, akiket be lehetne szervezni. Philby megadta neki Burgess és Maclean nevét, Burgess pedig később Bluntét.

Macintyre darabról-darabra rakja ki a lenyűgöző Philby/Cambridge kirakós játékot. A kémhálózat eredetét egyrészt a faszizmus európai erősödésével magyarázza, illetve azzal az egyébként dicséretes vággyal, amit az ellene küzdeni akaró idealista cambridge-i egyetemisták éreztek; másrészt az előbbi két elem és egy hosszú távú szovjet hírszerzési cél végzetes kombinációjával. Deutsch küldetése az volt, hogy (saját tudományos munkájának fedőmunkaként való használatával) „toborozzon olyan radikális diákokat a legjobb egyetemeken, akik később hatalommal és befolyással járó pozíciókba emelkedhetnek”. Deutsch olyan kémjelöltre vadászott, akik ideológiai meggyőződésből kémkednek és hosszú távon, mély fedésben élve láthatatlanul beleolvadhatnak a brit vezető rétegbe. A szovjet hírszerzés hosszú távon gondolkodott, elvetve a vetőmagot, amit akár örökké szunnyadni hagyhat vagy amelynek termését sok évvel később arathatja le. Ez egy egyszerű, zseniális és tartós stratégia volt, olyan stratégia, amit csak egy, a permanens világhorradalom iránt elkötelezett állam kezdeményezhetett – és amely később megdöbbentően sikeresnek bizonyult.

A spanyol polgárháború idején Moszkva Spanyolországba küldte a szabadúszó újságíró álcája mögé rejtőző Philby-t. Cikkeket írt

a *The Times*-nak és meggyőzte a lapot, hogy nevezzék ki különleges spanyolországi tudósítónak. Mindeközben szorgalmasan gyűjtötte az információkat a szovjeteknek, egyebek között a katonai egységek „erősségéről és elhelyezkedéséről, az ágyúk kaliberéről és a tankok teljesítményéről”. Amikor 1939-ben visszatért Londonba, Deutsch eltűnt: sokakkal együtt ő is áldozatul esett a sztálini tisztogatásoknak. Amikor Philby kapcsolatba lépett az új szovjet tartótisztjével, kiderült, hogy a hangsúly időközben megváltozott: Moszkva most már azt akarta, hogy ügynökei a brit titkosszolgálat kötelékén belül dolgozzanak. A kinyújtott csápok hamarosan rátaláltak arra, amit kerestek. Kim Philby csatlakozott MI6-hez, és 1940-ben találkozott későbbi barátjával, Nicholas Elliott-tal.

Az MI6 látszólag két nagyon hasonló és megbízható újoncot kapott: fiatal, ambiciózus férfiakat a megfelelő háttérrel és ajánlásokkal, akiknek szándékunkban állt, hogy gyorsan emelkedjenek a szervezet ranglétráján. Nicholas Elliott egy másik cambridge-i diplomás volt, a híres magániskola, az Eton College egyik igazgatójának fia. Az ő esetében a belépéshez szükséges átvilágítási eljárásokat lebonyolító személyek megengedték maguknak azt a luxust, hogy könnyedek legyenek: egy pohár pezsgő Ascotban, egy jó szó a megfelelő fülbe és Nicholas Elliott máris a szervezet tagja volt. Ahogy korábban már említettük, Philby-ért Valentine Vivian, az MI6 igazgatóhelyettese kezeskedett, aki elfogadta az idősebb Philby biztosítékait arra, hogy fia kommunizmusa csupán valamiféle ifjonti ostobaság volt. A szovjet stratégia hatékonysága igazoltnak tűnhetett. Elliott el volt ragadtatva Philby-től, ettől a „Cambridge-ben végzett *bon viveur*től, a sármos, boldog házasságban élő, konzervatív klubtagtól; a harcedzett haditudósítótól, aki most fontos szerepet játszik a kémkedés izgalmas világában. Elliott nem tudott a másik Philby-ről, a veterán kommunista kémről”.

Az Elliott és Philby közötti kapcsolat olyan mély volt, hogy Elliott nem akarta elhinni, hogy barátja valójában kettős ügynök.

Philby leleplezését nyolc évvel késleltette az, hogy Nicholas Elliott hitt a barátjában. „Ő szervezte meg Philby visszatérését az MI6-be, miután Philby négy évet töltött a szervezettől távol; ő szerezte neki az újságírói munkát az *Observer*-nél Bejrútban, és ő gondoskodott arról, hogy újra munkába állhasson a biztonsági szolgálatoknál.”

Még a szovjeteket is elképesztette az a minőségi hírszerzési munka, amit a Cambridge-i Ötök nyújtottak. A felső szintű hírszerzést Guy Burgess végezte az MI6-tól, Donald Maclean a külügyminisztériumtól, Anthony Blunt az MI5-től, John Cairncross a Bletchley Parkból¹ és Philby az MI6 V. részlegétől. „Az MI6-et bevehetetlen erődné tartották, de Philby gyakorlatilag beszélt a szervezetbe. Szélsőbaloldali volt az egyetemen, de az állítólag szigorú biztonsági ellenőrzésnek ezt nem sikerült kideríteni.” Philby-t próbára kellett tenni. A Macintyre könyvében található ritka humoros epizódok egyike felidézti ezt a próbát. A szovjetek megsértődtek, amikor megtudták, hogy a britek nem veszik a fáradságot, hogy kémkedjenek utánuk, hanem minden erőfeszítésüket a náciakra összpontosítják.

A sznobizmus és az osztályalapú előítéletek nem magyarázzák kizárólagosan Philby kettős ügynökként elért sikereit. Kim Philby rendkívül tehetséges, nagyon intelligens és kedves ember volt, mellestleg tökéletes hazudó. Sőt, az idegeinek is acélból kellett lenni ahhoz, hogy ilyen ügyesen tudjon bűvészkedni a két életével, főleg ha azt is figyelembe vesszük, hogy milyen súlyos alkoholproblémákkal küzdött...

A háború alatt „becslések szerint 10 000 politikai, gazdasági és katonai dokumentumot küldtek Moszkvába az NKVD londoni irodájából”. A cambridge-i kémek hűségesek és termékenyek voltak. Miután csökkent a náci veszély és a kommunizmus nagyobb hangsúlyt kapott az MI6 figyelméből, Philby

¹ Az angliai Buckinghamshire-ben lévő Bletchley városában található épületegyüttes, a II. világháború alatt itt működött a kódolt német rádióüzenetek megfejtésével foglalkozó hírszerző egység.

javasolta, hogy hozzanak létre egy új részleget az MI6-en belül. Ez lett a IX. részleg, ami azt a feladatot kapta, hogy felvegye a harcot a kommunista kémek ellen. Egy belső puccs során Philby kiütötte a nyeregéből az eredetileg részlegvezetőnek szánt Felix Cowgillt, és végül ő maga vette át az újonnan megalakult kémelhárító részleg irányítását. Így tehát immár a szovjet kém volt felelős a szovjetellenes brit operatív műveletekért. Egy kortárs később azt írta: „A kémkedés történetében kevés ehhez fogható mesteri húzás akad, ha akad egyáltalán.”

Philby fedését azonban bármelyik pillanatban lerombolhatta volna, ha egy szovjet ügynök úgy dönt, hogy átáll. Két disszidens, Konsztantyin Dmitrijevicz Volkov és Anatolij Golicin mély, de nagyon különböző hatással volt Philby-re. Philby a karrierje csúcán volt, amikor Volkov 1945 augusztusában felbukkant. Volkov hivatalosan tisztviselőként szolgált az isztambuli szovjet konzulátuson, valójában viszont ő volt a szovjet hírszerzés helyettes vezetője Törökországban. A hírszerzői kiderítették, hogy „egy [szovjet] ügynök tölti be a brit kémelhárítás egyik részlege vezetőjének pozícióját Londonban”. Nemcsak Philby-t, hanem a külügyminisztériumnál dolgozó Burgess-t és a Washingtonban tevékenykedő Macleant is a leleplezés veszélye fenyegette. Philby-nek nem volt más választása: mindent meg kellett tennie azért, hogy Volkov soha ne jusson el Isztambulból a londoni MI6-hez. Azonnal felvette a kapcsolatot a tartótisztjével, ő maga pedig – látszólag azért, hogy megszervezze Volkov kimenekítését – Isztambulba utazott. Nem sietett: huszonkét napig tartott, míg Angliából Törökországba ért. Addigra Volkov és felesége már egy Moszkvába tartó repülőgép fedélzetén volt. Volkov élete a Lubjanka egyik cellájában ért véget...

Amikor 1961-ben Anatolij Golicin őrnagy felfedte magát a CIA finnországi képviselője előtt, és elmondta neki, hogy szeretne Nyugatra szökni, Philby már meglehetősen rossz passzban volt. Többet ivott, mint valaha, búskomorságba esett apja halála után, és

megdőbbsentette a negyvenkét éves börtönbüntetés híre, amellyel George Blake-et, egy másik szovjet kémét sújtották. Ha Blake-kel ilyen keményen bántak, akkor rá is hasonló, sőt még rosszabb sors várhat, hiszen sokkal hosszabb ideig kémkedett, mint Blake. Flora Solomon – Philby második felesége, Aileen barátnője – is beszámolt egy harminc évvel azelőtti esetről az MI5-nek, amikor Philby kísérletet tett arra, hogy megnyerje őt a kommunista ügy szolgálatának. És bár Golicin nem nevezte meg Philby-t, az MI5 a sarkában volt, elszánva arra, hogy másodszor nem csúszik ki a markukból. Arthur Martin, az MI5 munkatársa volt az az ember, akinek eredetileg Bejrútba kellett volna mennie, hogy szembenézzen Philby-vel, de az MI6 végül felülbírálta a testvérhivatal döntését, és Nicholas Elliottot küldték helyette.

Macintyre bemutatja, hogyan furakodott be a sznobizmus a biztonsági szolgálatok köreibe és fenyegetett már-már azzal, hogy megtorpedozza az angol-amerikai hírszerzési kapcsolatokat. Az Egyesült Államok az MI6-tól tanulta a hírszerzés művészetét. James Jesus Angleton egyike volt azoknak a fiatal amerikaiaknak, akiket 1942-ben Londonba küldtek, hogy az MI6-nél képezzék ki őket. Kim Philby volt az egyik oktatója, és a két férfi barátságot kötött. Angleton angolbarát volt, és egy angol iskolában tanult. Mire 1949-ben Philby-t kinevezték az MI6 washingtoni vezetőjévé, Angleton is magasra jutott a CIA ranglétráján. Felelevenítették a londoni években kötött barátságot, és rendszeresen ebédeltek a washingtoni Harvey's Osztrigabárban. Az egyik hírszerző tiszt később ezt írta: „azok alatt a hosszú, borgőzös ebédek és vacsorák alatt Philby minden bizomnyal mindent kiszedett belőle”.

Amikor 1945-ben a Venona nevű amerikai kódtörő művelet bizonyítékot talált a Homérosz (Homer) fedőnevű szovjet ügynök létezésére, aki titkokat szivárogtat ki a washingtoni brit nagykövetségről, Philby – megelőzve az MI5-öt és az FBI-t – tudta, hogy Homérosz nem más, mint cambridge-i barátja, Donald Maclean. Figyelmeztetnie

kellett őt, de nem volt biztonságos, hogy ő maga tegye ezt meg. Ezért Burgess-t kérte meg, hogy Anthony Blunt közvetítésével bizalmasan értesítse Maclean. Philby-t ezután visszahívták Londonba, hogy megvitassák vele Burgess és Maclean eltűnését.

Bill Harvey, a CIA kémelhárításának munkatársa úgy gondolta, hogy Philby szovjet kém, de Angleton azt mondta, hogy ez nem lehet igaz. Nicholas Elliothoz hasonlóan ő is hitt a barátjában. Ez a hit azonban nem tükröződött annak levélnek a tompa hangvételében, amit Walter Bedell Smith, a CIA főnöke küldött az MI6 igazgatójának. A levél mögöttes üzenete világos volt: „rúgják ki Philby-t vagy megszakítjuk a titkosszolgálati kapcsolatokat”. A CIA-t éppen annyira megsosztotta a Philby-ügy, mint az MI5-öt és az MI6-et. Vonakodva bár, de az MI6 vezetője hagyta, hogy Philby elmenjen, és megkezdje a maga vándorlását a „pusztában”.²

Philby volt az egyetlen haszonélvezője az MI5 és az MI6 közötti osztályalapú ellentétnek. „A társadalmi rétegződés színátmeneteiben, ami annyira sokat jelentett Nagy-Britanniában, az MI5 egy kicsit távol volt a tűztől, kissé közönségesnek számított, míg az MI6 volt az úri, az elitista szervezet.” Ennek a sznobizmusnak a gyakorlati megnyilvánulása azt jelentette, hogy az MI6-nek magasabb helyeken voltak barátai. Ezek a barátok jobb

2 Philby 1951 júliusában kilépett az MI6 kötelékéből és 1955 végéig leginkább újságíróként próbált megélni.

helyzetben voltak, és feltett szándékuk volt, hogy megvédik az emberüket.

Nicholas Elliott hozzátámadta, hogy eloszlassa a Philby nevére árnyékot vető felhőt. Az MI5 semmit se tudott bizonyítani, az MI6 pedig ragaszkodott ahhoz, hogy vagy szolgálatosan bizonyítékot Philby ellen, vagy mentse fel a vádak alól. Azt akarták, hogy az ügyet újra megvizsgálják. Ebben meg is állapodtak, de – az MI5 bosszúságára – a Harold Macmillan külügyminiszter által létrehozott vizsgálóbizottság úgy döntött, hogy a kihallgatás eme része ne az MI5, hanem az MI6 felelőssége legyen. A interjú eredménye az lett, hogy Philby-t „egy baráti kézfogással és egy felmentő ítélettel” küldték haza. 1955. november 7-én Harold Macmillan nyilatkozatot tett a brit parlament alsóháza előtt, amelyben tisztázta Philby-t. Hét hónappal később Kim Philby Bejrútból tudósított a *The Observer*nek és a *The Economist*nak, és újra az MI6-nak dolgozott.

Az *A Spy Among Friends* izgalmas bepillantást nyújt a kémkedés sötét világába, bár néha talán kissé dagályos, amikor arról van szó, hogy milyen csodálatos ember is volt Nicholas Elliot. A könyv azonban nem a végleges történet, hiszen – ahogy Richard Norton Taylor is megjegyezte a *The Guardian*ban – „az MI6 és a Foreign Office Philby-vel és a cambridge-i kémhálózat többi tagjával kapcsolatos aktáit továbbra is zárt archívumokban őrzik”.

(*Dublin Review of Books*)

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Erős Vilmos egyetemi docens, DE, Történelmi Intézet, Debrecen
Fiziker Róbert történész, levéltáros, Budapest
Kapronczay Károly történész, Budapest
Lakatos Artur kutató, *Babeş-Bolyai* Tudományegyetem, Kolozsvár

Palkó László András postai alkalmazott, Budapest
Schlett András egyetemi docens, Budapest
Válóczy István repülőmérnök, rendszer-szervező; rendszerelmélet-kutató, Stratégiakutató Intézet, Budapest